

A Szatmárnémeti Székesegyház és Egyházművészeti Gyűjtemény bemutatása

Puskás Éva – Sulyok László

2015-2017 között került sor a Szatmárnémeti Székesegyház mellékoltárképeinek restaurálására, amit a Szatmári Római Katolikus Püspökség restauráló műhelyében végeztünk. Ez alkalommal is, mint általában, nem szorítkoztunk csak a konzerválás-restaurálás menetének dokumentálására, hanem szerettünk volna minél többet megtudni a festmények keletkezéséről, alkotóikról és magáról az épületről. Az alábbiakban a műemlék templomról korábban megjelent írásokat¹ az Egyházmegyei Levéltárban végzett kutatásaink során fellelt újabb adatokkal² kibővíve mutatjuk be a székesegyház történetét, a benne lévő oltárokat, falfestményeket és berendezéseket, az ezekhez kapcsolódó restaurálási munkálatokat, valamint a székesegyházban helyet kapott egyházművészeti gyűjteményt.

A székesegyház története napjainkig

Az épület mai alakját a 19. század harmincas éveiben, többszöri átalakítás következtében nyerte el (1. kép). Alapja az egytornyú, kis plébániatemplom, melynek építésére a várbeli Nagyboldogasszony templom romossá válását követően 1786-1798 között került sor. A misék az építkezés ideje alatt sem szüneteltek, a mai Dacia (Pannónia) szálló helyén álló városháza épületében tartották meg azokat. A templom építése Korom Mihály plébános idején 1798-ban fejeződött be és ugyanazon év november 1-én Tájer György egri kanonok szentelte fel Urunk mennybemenetele tiszteletére. Ez időben a templombelsőt három oltár díszítette, a főoltár, valamint egy Szent István és egy Szent János mellékoltár. A Szent István oltárkép elég rossz állapotban ugyan, de ma is megvan, levéltári feljegyzések alapján sikerült beazonosítani (2. kép).³

Amikor 1804-ben e térség levált az egri egyházmegye területéről és létrejött a szatmári egyházmegye, a templom szűkösnek bizonyult és elkezdődött a megnagyobbítása, székesegyházzá való átalakítása. Az első munkálatok báró Fischer István (1804-1807) püspöksége idején kezdődtek, amelyet Klobusiczky Péter püspök folytat (1807-1821) és Hám János püspök fejez be az 1830-1837-es időszakban. A kupola, a mellékhajók, a portálé és a két torony Hám idejében készültek el, feltehetően Hild József budapesti

1. kép. A Szatmárnémeti Székesegyház.

építész tervei alapján. A Székesegyház főbejáratát hat korinthoszi díszítésű oszlop teszi monumentálissá, fölöttük pedig a Megváltó, Szent Péter és Szent Pál szobrai őrökdenek a város nyugalma fölött. A templom talapzati részein, beépített fülkékben Szent István és Szent László szobrai láthatók.

Hám püspöksége alatt a templombelső is átalakul és ekkor már a főoltár valamint hat mellékoltár díszíti. A főoltár Urunk mennybemenetelét ábrázoló festményét Pesky József (1795-1872) festőművész⁴ készítette 1836-ban Budapesten (3. kép). A mellékoltárok képein Szent István király, Evangélista Szent János, Krisztus a

¹ Bara 2010.

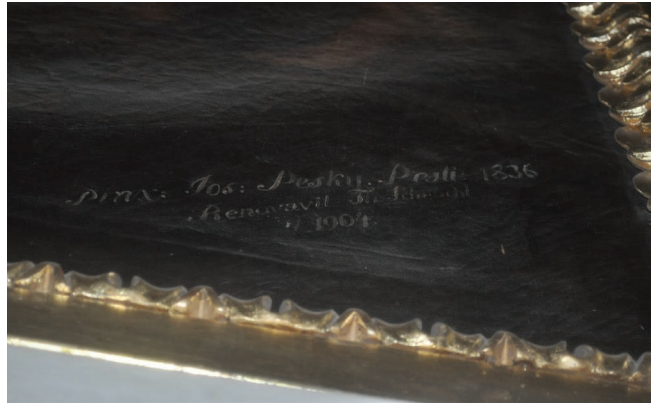
² Köszönet Várady Lajos levéltárosnak a rendelkezésünkre bocsátott dokumentumokért.

³ Egyházmegyei Levéltár, Székesegyház, kézirat, pp. 23-24.

⁴ Oltárképeit általában metszetek alapján festette, alkotásai egész Kárpát-medence szerte megtalálhatók.

2. kép. A régi plébániatemplom Szent István oltárképe.

3. kép. A főoltárképen látható szignatúra és évszám.

4. kép. Pesky József: Salvator Mundi.

5. kép. A szentély valamint a Szent István és Evangélista Szent János oltárok napjainkban.

6. kép. Pesky József:
Szent István.

7. kép. Pesky József:
Evangélista Szent János.

keresztfán, a Fájdalmas Szűzanya, Szent Alajos és Nepomuki Szent János vannak ábrázolva.⁵ A főoltárt 1905-ben Meszlényi Gyula püspök kérésére a laibachi (ma Ljubljana) Tomán Félix készítette carrarai márványból. A klasszicista jellegű oltárépítmény kétoldalán Szent Péter és Szent Pál szobrai állnak. Az oltárépítmény alsó regisztereiben, jobb- és baloldalon Meszlényi Gyula és Hám János püspökök címerei foglalnak helyet, a központi részen kialakított baldachin alatt lévő oltárszekrény központi medalionjában zománctechnikával kialakított Emmausi vacsora ábrázolás látható. A Klobusiczky idejében cseresznyefából készült kanonoki stallumok fölött Pesky József 1844-ben készült Salvator Mundi (4. kép) és Szűz Máriát ábrázoló alkotásai, melyek szomszédságában a Szent István király és Evangélista Szent János mellékoltárok találhatóak (5. kép). Ez utóbbi, Pesky által 1837-ben ide készített két oltárképet (6-7. kép) Meszlényi az egyházmegye fennállásának százéves évfordulója tiszteletére végzett belső felújítása alkalmából lecseréli. A két oltárkép ma a Püspöki Palota konferenciatermében látható. A helyettük készült két festmény szerzőjeként Majoros Károly nevét említik, de levéltári feljegyzések

szerint a beuroni bencés apátságon belül működő művészi iskola volt végzőse, Scheuchl Tamás készítette azokat⁶, aki Meszlényi felkérésére a falképek és oltárképek restaurálását is végezte, ugyanakkor a karzat előtti boltozatra megfestette a Mária a Magyarok Nagyasszonya című falfestményt, melyet medalionokban ábrázolt Árpád-házi női szentek – Margit, Erzsébet, Gizella, Kunigunda – kereteznek. A Szent István valamint a Szent János oltárokon szentek ereklyéi vannak elhelyezve.

A kupola központi festményét, mely a tizenkét éves Jézust ábrázolja a jeruzsálemi templomban, 1836-ban Reidler János készíti, majd 1904-ben Scheuchl Tamás restaurálja, amikor is az alsó szinten megjelenített papok és tudósok közé megfesti Hám János és Meszlényi Gyula arcképeit is.

A szószerk kosarának domborműve szintén a tizenkét éves Jézust ábrázolja a jeruzsálemi templomban.

A mellékhajóban álló márvány keresztelőmedence báró Fischer István ajándéka. A tetején lévő, Jézust és Keresztelő Szent Jánost a Szentlélekre utaló sugaras galambbal ábrázoló aranyozott fafaragás későbbi eredetű. A két gyóntatófülke felett aranyozott urnák között Reidler János 1837-ben készült, Bűnbánó Magdolna, valamint Szent Péter című képei növényi ornamentikával ellátott aranyozott keretben foglalnak helyet (8-10. kép).

⁵ Szent István király, ltsz. sz. 807, méretei: 298x149 cm, Evangélista Szent János, ltsz. sz. 806, méretei: 298x149 cm, Krisztus a keresztfán, ltsz. sz. 816, méretei: 360x186 cm, Fájdalmas Szűzanya, ltsz. sz. 811, méretei: 360x186 cm, Szent Alajos, ltsz. sz. 820, méretei: 250x137 cm, Nepomuki Szent János, ltsz. sz. 821, méretei: 250x137 cm. A képek olajtechnikával készültek vásznonra festve.

⁶ Egyházmegyei Levéltár. Szatmár Róm. Kat. Székesegyház, gépelt változat, p. 6.

A központi tér két mellékoltárát az 1831-ben készült Golgota és Pieta című monumentális festmények díszítik, szerzőjük ugyancsak Pesky József. A bejáráthoz közeli két mellékoltár Nepomuki Szent János (11. kép) és Szent Alajos (12. kép) tiszteletére lett kialakítva, festményei szintén a 19. századból származnak, szerzőjük eddig ismeretlen. Levéltári feljegyzések a következőket említik meg Scheuchl Tamás 1904. évi munkásságával kapcsolatban: a „*Golgota és Pieta képeket felfrissítette, a Nepomuki Szent János oltárképet felújította, a Szent Alajos képet pedig átfestette*”.

Toth Gyula (1891-1970) szatmári festőművész, festette a múlt század hatvanas éveiben a sekrestyék bejáratai fölött és a két kápolna közelében lévő Angyali üdvözlés, Krisztus születése, Menekülés Egyiptomba és a Szentcsalád falfestményeket.

A Székesegyház főbejáratához közel, jobb és bal oldalon egy-egy kápolna helyezkedik el. A Lourdes-i kápolnát 1883-ban Schlauch Lőrinc kérésére Wagner József sziléziai mester rendezi be, az oltárt carrarai márványból Mechle Ignác készíti Sopron városában. A Szent Antal kápolnát 1960-ban alakították ki, majd 2012 decemberében ide helyezték el Hám János püspök restaurált érckoporsóját (13-15. kép). Az érckoporsó 1858-ban készült Schlick Ferenc budapesti műhelyében, anyaga festett rézlemez, blond stílusú, bronzból öntött díszítményekkel.⁷

A Székesegyház első orgonáját 1820-ban Klobusiczky a túrterebesi templomnak ajándékozta, ekkor ugyanis elkészült a Galli⁸ által megépített orgona. Hám 1836-ban a pozsonyi Karl Klöckner orgona építőnél új orgonát rendel, amely 1925-ben a nagymajtényi templomba került. A főbejárat fölötti karzaton jelenleg működő, Haller Jenő tisztelendő által tervezett, 1914 májusában Rieger Ottó budapesti orgonakészítőnél megrendelt orgona 1925-ben érkezett a templomba. Az új orgonának 3 manuálja 58 billentyűvel, 57 regisztere és 4140 sípja van. A hangszer 1962-ben, 1986-ban, majd 1996-2000 között javították. Az utolsó javítást Molnár Csaba kolozsvári orgonajavító végezte.⁹

A második világháború következtében, 1944-ben a Székesegyház épülete megrongálódik. A külső renoválása 1957-ben, belső restaurálása 1960-1961-ben történt. Az oltárképek és a falképek restaurálását a kolozsvári dr. Darkó László festőművész, a templombelső festését a szatmári Bódi Endre végezte. Ezzel kapcsolatban Darkó 1959. január 20-án, Kolozsváron kelt szakvéleményében a következőket olvashatjuk: „...*a kupola festmények beázás következtében megrongálódtak, ezeket letisztítani, konzerválni és ahol szükséges restaurálni kell. Az oldalfalak festményei mivel épek, csak letisztítást igényelnek. A falakat le kell tisztítani, hibáit ki kell javítani, ha ez nem*

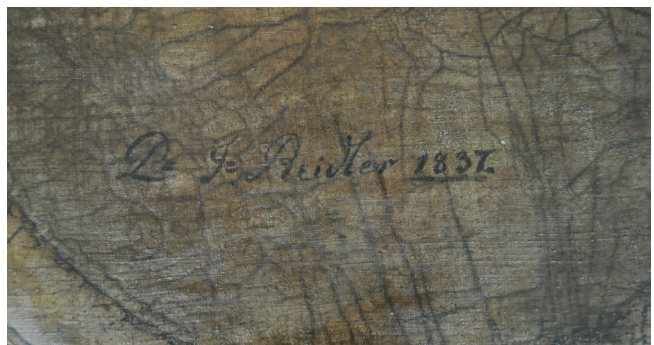
⁷ A koporsó restaurálását a szerzők végezték 2012-ben. A koporsó hiányzó bronz díszítményeinek kiöntését Gergely Zoltán szobrászművész közbenjárásával oldottuk meg. Köszönet érte.

⁸ Gáli György (Galli mester) Szatmár első orgonaeépítője.

⁹ Enyedi 2004. pp. 141-147.

8. kép. A Szent Péter kép restaurálás előtt.

9. kép. A Szent Péter kép hátoldala, részlet.

10. kép. A Szent Péter kép restaurálás után.

11. kép. A Nepomuki Szent János oltár.

12. kép. A Gonzaga Szent Alajos oltárkép restaurálás után.

13. kép. Hám János koporsójának fedele restaurálás előtt.

14a-b. kép. A koporsó belső oldala restaurálás előtt és külső oldala restaurálás közben, részletek.

15. kép. A restaurált koporsó a kápolnában.

16. kép. Pesky József: Golgota.

vezetne eredményre, egy megbízható szobafestővel, szigorúan az eredeti, tehát a mai színre újrafesteni. Az oltárképeket letisztítani, újralakozni, ahol szükséges restaurálni kell.”¹⁰

A következő belső felújítás 1991-1993 között történt, amikor a belső festést az aradi Millthaler Lajos templomfestő felügyeli. Ugyancsak ekkori feljegyzések ekképp írnak a további restaurálásokról: „... a képeket és freskókat az időnként két-három hétig nálunk a plébánián tartózkodó művész újítja és élénkíti fel.....Most március második felében (1993) volt itt ismét. Gyorsan dolgozik, kár hogy öreg.”¹¹ Sajnos egyelőre a restaurátor kilétére nem derült fény, de talán még rábukkanunk valahol a nevére.

A Székesegyház jobb oldali részében található 2011 óta a boldog Scheffler János emlékszoba és a vértanú püspök földi maradványait tartalmazó síremlék, melyek tervezője Sabău Trifu Cristina szatmári képzőművész.

A templomtoronyban jelenleg három harang van, mindhárom Boromisza Tibor püspök (1840-1928) idejéből származik. Az Evangélista Szent János és Jézus Szíve nagyharangok Novotny Antal temesvári műhelyében készültek 1924-ben illetve 1925-ben. A harmadik harangot Szűz Mária tiszteletére 1851-ben Szatmárnémeti városában öntötték Papp Antal műhelyében. A 75 kg súlyú lélekharang, mely 1638-ban készült Georg Wierd eperjesi műhelyében, ma az Egyházművészeti Gyűjtemény kiállításában látható.

¹⁰ Egyházmegyei Levéltár, Székesegyház. Dr. Darkó László szakvéleménye, gépelt változat.

¹¹ Egyházmegyei Levéltár. Szatmárnémeti Róm. Kat. Székesegyházi Plébánia. 1993. év. Ft. Láng Pál feljegyzései, gépelt változat.

17. kép. Pesky József: Pietá. Az oltárkép restaurálás előtt.

A fedélszerkezet Meszlényi püspöksége alatt újul meg, amikor a kupolát és az egész fedelet vörös rézlemezzel fedték be, lecserélve a már elöregedett, korhadt zsindeletet. Az ehhez szükséges 4212 tábla vörösréz lemezt a borostyánkői rézhámor szállította. Az első világháború idején, 1917-ben rekvirálták a rézfedelet, majd cserébe palával és bádoggal fedték be a tetőzetet.¹²

A templom szentélye alatt található kriptá, melyben az egyházmegye néhány püspöke, kanonokok, valamint több egyházi előljáró nyugszik, Klobusiczky Péter püspök idejében épült.

A templom mögött, közel a kriptá lejáratahoz a Megváltó kőből faragott szobra áll, mely eredetileg az épület

¹² Egyházmegyei Levéltár. Székesegyház. A székesegyház tetőzete, gépelt változat.

18. kép. Pietá, részletfotó feltárás közben.

19. kép. Pietá, részletfotó restaurálás közben.

főhomlokzatát díszítette, de a 19. században kétszer is ledöntötte a helyéről a vihar.¹³ Helyén ma a Meszlényi által állíttatott Jézus Szíve szobor látható. A Székesegyház főbejárata előtt Lakatos Pál szobrászművész 1999-ben készült alkotását, Hám János mellszobrát, 2015 januárjában

20. kép. Pietá, részletfotó restaurálás után.

Zagyva László szobrász, szintén Hám Jánost ábrázoló, egészalakos bronzszobrára cserélték le.

Az elmúlt idők alatt a többszöri beavatkozásoknak köszönhetően a Székesegyház úgy belül, mint kívül átalakul, változik.¹⁴ A legutóbbi munkák – 2015-2017 – során, amikor a főoltárkép kivételével megtörtént a Székesegyház festményeinek restaurálása, több esetben előkerült alkotójuk szignatúrája és évjelzése is. Külön említést érdemel a Pietá oltárkép, melynek restaurálása közben sok érdekességre derült fény. A vászon alapú olajfestmény mérete megegyezik a templomban vele szemben lévő Golgota (16. kép) oltárkép méreteivel, magassága 360 cm, szélessége 186 cm. A művész Anthony van Dyck 1626-ban készült munkáját vette alapul a kép megfestésekor, a kompozíció azonban leegyszerűsített és részben átformált. Míg a Van Dyck képen Mária Magdolna és Keresztelő Szent János alakja is látható, a háttérben pedig egy szikla, addig Pesky festményén Jézus élettelen testét látjuk Mária ölében, a háttérben egy kereszttel és a távolban lévő várossal. Eltért továbbá a Van Dyck-féle ábrázolástól Jézus elernyedtestének természetellenes pozíciója, két egymás mellett szorosra összezárt lába. A restaurálás

¹³ 1852-ben és 1875-ben.

¹⁴ Jelenleg folyamatban van a Székesegyház felújítása, a homlokzatok és a külső diszítőelemek restaurálása, mely munka előreláthatóan 2020. szeptember végén fejeződik be.

21. kép. A restaurált Pietá oltárkép.

során alaposabban megvizsgálva a képet, majd a feltárási folyamat előrehaladtával kiderült, hogy ez a részlet nem eredeti, hanem átfestés (17-21. kép). Egyházművészeti leltárunkban két festmény is van, melyek Pesky e munkáját vették alapul. Az egyik a máramarosszigeti Borromeo Szent Károly plébániatemplom kisebb méretű képe, amit Reidler János Szatmár városában készített 1838-ban (22. kép)¹⁵, a másik a csomaközi plébánián Mezey József alkotása 1856-ból (23. kép).

E két másolat Pesky József érintetlen művét tárja elénk, melyek eredetijét feltételezhetően az 1904-ben végzett restaurálások alkalmából Thomas Scheuchl beavatkozása módosított, habár az átfestés akár későbbi is lehet.

¹⁵ Ebben az esetben is az alkotó nevére, valamint a keletkezés dátumára a 2016 folyamán végzett restaurálási munkálatok derítettek fényt.

22. kép. Reidler János (1838): Pietá. Borromeo Szent Károly plébániatemplom, Máramarossziget.

23. kép. Mezey József (1856): Pietá. Csomaközi plébániatemplom.

24. kép. A kiállítás első terme.

Meszlényi Gyula Egyházművészeti Gyűjtemény¹⁶

A székesegyház oldalán lévő emeletes sekrestye és oratórium hat helyiségében foglal helyet a művelődéstörténeti és művészettörténeti szempontból számos értéknek otthont adó, Meszlényi Gyula püspök nevét viselő Egyházművészeti Múzeum (24. kép).

A második világháború után a vallásellenes ateista hangulat az egyház és a vallásgyakorlás visszaszorítását eredményezte egészen a kommunista diktatúra bukásáig. 1948-ban az egyházi iskolák államosítása valamint az egyházmegye főesperességgé való degradálása nagyban hozzájárultak egy védett hely kialakításához, ahová az egyházmegye területén található templomokból, plébániákból menekíthették az egyházművészeti tárgyakat. Ezekben a mostoha időkben vált a jelenlegi kiállításunk területe e tárgyak menedékkül szolgáló otthonává.

Az évek során idekerülő művek azonban a nem megfelelő tárolási körülmények hatására nagymértékben károsodtak. Szintén itt nyertek elhelyezést azok a tárgyak is, amelyek rossz állapotuk miatt szinte menthetetlennek számítottak.

Az egyházmegyei múzeum megvalósításának gondolata már sok évvel ezelőtt megfogalmazódott, de ahhoz hogy létrejöhessen több feltételnek kellett megvalósulnia.¹⁷ 2004-ben elkezdődött a tárgyak leltározása¹⁸, kon-

zerválása, restaurálása, a kiállító helyiségek kialakítása, felszerelése, berendezése, majd 2008. augusztus 20-án nyílt meg a látogatók számára egyházművészeti gyűjteményi kiállításunk. Gyűjteményünk azóta is folyamatosan gyarapszik.

A kiállított tárgyak felölelik az egyházművészet számos területét és több csoportba sorolhatók.¹⁹

Az egyik csoportba a textíliák, liturgikus ruhák tartoznak, amikből gazdag anyagot sikerült összegyűjtenünk. Általában 18-20. századi darabok; bársonybrokátból, selyemből, osztrák és magyar műhelyekben készült, dúsan hímzett, selyem és fémszálal díszítésű papi ornátusok és tartozékaik, és egyéb hímzett textilek (25. kép²⁰). A gyűjtemény egyik legértékesebb darabja egy gazdagon fémszálal hímzéssel ellátott kazula, mely Mária Terézia koronázási ruhájából készült és az egri egyházmegye ajándéka. Egy szintén különleges darab a Klobusiczki Péter püspök által ajándékozott misemondó ruha, mely csontpikkelyekkel van díszítve.²¹ Ugyanitt láthatjuk Meszlényi Gyula püspök miseruháját és köpenyét is.

A bemutatott faszobrok és keresztek közül külön kiemeljük egy ülő pózban ábrázolt szent alakját, mely valószínűleg eredetileg egy szószék oldalát díszíthette és az egyik evangélistát ábrázolja²², valamint egy faragott, aranyozott talpas keresztet, mindkettő a barokk korból való.

¹⁶ Az ismertetés a szerzők által korábban szerkesztett bemutatón alapszik: [www.szatmariegyhazmegye.ro/Egyhazmegyei Meszlényi Gyula Egyházművészeti Gyűjtemény](http://www.szatmariegyhazmegye.ro/Egyhazmegyei_Meszlényi_Gyula_Egyhazmuveszeti_Gyujtemeny).

¹⁷ Puskás 2009.

¹⁸ A szatmári egyházmegye egyházművészeti értékeinek a leltározása 2005-2007 között zajlott. A feladat megvalósításában részt vettek: Muhi Sándor képzőművész és a szerzők.

¹⁹ A kiállítás tárgyainak restaurálásában a szerzők mellett részt vettek Dinu Capotescu és Roxana Cobusceanu fémrestaurátorok, Gabriela Paul papír- és könyvrestaurátor, valamint Varga Emese textilrestaurátor a Szatmári Megyei Múzeum munkatársai.

²⁰ Gróf Károlyi Antal selyem alapon selyem- és fémfonallal hímzett halotti címerét Varga Emese restaurálta 2007-2008 -ban.

²¹ Meszlényi 1906. pp. 277-279.

²² Terdik Szilveszter művészettörténetész szóbeli közlése alapján.

28. kép. Aranyozott ezüst monstrancia, I. Kern műhelye, Bécs, 1837.

kotások megmenekültek a pusztulástól, és restaurálásuk után a kiállítás díszei lettek. A Pásztorok imádása és a Királyok imádása két barokk festményen kívül többek között bemutatunk egy Carl Blaas által szignált Szent Péter tanulmányfejet, egy rézlemezre festett szent Jeromos képet és egy, Jusepe de Ribera hangulatát idéző Szent Bertalan mártíromsága című alkotást. Ma már itt látható az egykor a Püspöki Palota kápolnáját díszítő, Mezey József által 1855-ben festett Immaculata Conceptio, szeplőtelen fogantatás című festmény, valamint egy Szent Miklóst ábrázoló kép is (31-32. kép).³⁰

A kiállított festmények, valamint fafaragások feladata a templombelsők díszítése volt. A kelyhek, úrmutatók, ereklyetartók, pásztorbotok valaha a szertartások eszközeiként szolgáltak. A miseruhák, hímzett textíliák is a régmúlt korok gazdagságát elevenítik fel. E tárgyak évszázadokon keresztül a vallásos emberek hitéletének mindennapjaihoz tartoztak mára azonban megtértek pihenni és gyűjteményünk tárgyaivá váltak.

³⁰ A festmény feltárásakor láthatóvá vált a jobb alsó sarokban a „Nagybánya 1783 Th.Holzhamer” felirat.

29. kép. Hálaadókép, 1832.

30. kép. Szent Benedek. Festett, hímzett, apácamunka.

31. kép. A Szent Miklóst ábrázoló festmény tömítés közben, részlet.

Az egyházművészeti gyűjtemény megalapításánál, figyelembe véve az ide vonatkozó pápai irányzatokat is, célul tűztük ki kulturális értékeink megőrzését, gondozását³¹, valamint ezen keresztül tárgyi örökségünk megismertetését, bemutatását, ami egyben a felekezeti és kulturális identitásunk megőrzését is szolgálja. A jövőben is gazdagítani és gyarapítani szeretnénk a már meglévő gyűjteményt, örökségül hagyva az utókor számára, hogy a tárgyakon keresztül bepillantassanak az elmúlt korok e térségeiben élt embereinek életébe.

A felvételeket a szerzők készítették.

IRODALOM

BARA Júlia (2010): Római katolikus székesegyház, Szatmárnémeti. [www.lexikon.adatbank.ro /erdelyi muemlekek/ szatmarnemeti muemlekek/](http://www.lexikon.adatbank.ro/erdelyi_muemlekek/szatmarnemeti_muemlekek/) Római katolikus székesegyház.

ENYEDI, Stefan (2004): Orgile istorice din judetul Satu Mare, Editura Muzeului Satu Marean, Satu Mare, pp. 141-147.

³¹ Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Dr. Járó Márta vegyésznek, Várfalvi Andrea textilrestaurátor művésznek, szakmai útmutatásukért, önzetlen segítségükért. Hálával tartozunk továbbá T. Bruder Katalin és Séd Gábor restaurátorművészek szakmai és baráti tanácsaiért.

PUSKÁS Éva (2009): A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye kulturális javainak megmentése. In: ISIS Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 8-9. Szerk.: Kovács P. Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, pp.106-111.

MESZLÉNYI Gyula (1906): Klobusiczky Péter volt szatmári püspök, később kalocsai érsek szent beszédei. Szatmár, „Pázmány-Sajtó” (Püspöki Nyomda), pp. 277-279.

SOÓS Sándor (2006): Apácamunkák (17-20. század). Kiállítási katalógus. Esztergom, Keresztény Múzeum.

32. kép. Th. Holzhamer (Nagybánya 1783): Szent Miklós. A restaurált festmény.

Puskás Éva

Restaurátor

Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökség

440010 Szatmárnémeti

str. 1 Decembrie nr. 2

Mobil: +40-747-029610

Sulyok László

Gyűjteménykezelő

Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökség

440010 Szatmárnémeti

str. 1 Decembrie nr. 2